

бр: 152

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

БРОЈ 4

БЕОГРАД, ЈАНУАРА 1936

ГОДИНА I

ЖИВОТ И УМЕТНОСТ

ЛИСТ ЗА КУЛТИВИСАЊЕ ОСЕЋАЊА ЛЕПОГ

УРЕДНИК

ПЕТАР Ј. ОДАВИЋ

ИЗЛАЗИ МЕСЕЧНО

БРОЈ — 2 ДИН.

ПОЛУГОДИШЊА ПРЕТПЛАТА — 10 ДИН.

МИСЛИ О ЧОВЕКУ

Пошто је дух есенција овога света, људски се проблеми могу решити једино идеализмом.

Рођен духом, човек може само духом опстati, и ако буде веран своме пореклу, биће сједињен са својим принципом, њиме ће се прекаљивати, и развијаће живот свој. Буде ли се пак одвојио од извора свога, и буде ли снагу своју црптио из самога себе, сасушиће се, као оно биљке, што море, пошто се повуче, оставља на обали, а то је исто, што и уништење. Без идеала све се више и више смањује, постаје атом, док морално не осиромаши, а што значи морално умрети...

Поуздај се у самога себе, јер твоје срце вибрира само на тој жици. Прими место које ти је судбина одредила, и одредило ти друштво твојих савременика...

За онога, који хоће да је орган својих највиших мисли, без значаја су спољне околности. Чему богатство, кад се у чистој мисли радост налази? Каква значаја може имати средина, кад се човек својим сновима жртвује? Епамиониди нису требали ни Олимп ни сиријско сунце да би умро, и нису ли зар Милтону биле довољне лондонске улице? Стручњак ботанист налази цвеће и на калдри, и карактер увек нађе карактере. И као год што и сунчев зрак што падне на најбеднији објекат, објекат тај метаморфозира, исто тако и дух преображава све што прожима. Чим саобразите свој живот мислима зачетим у вашој души, живот се ваш развија у најширим пропорцијама.

По великим душама осећамо, како при-

лике мало значе. Оне побеђују вулгарне на вике удобности и луксуз. Виша схватања налазе свуда своје објекте, и само ниским на викама потребне су палате и гозбе.

Чим изиђе из школе, омладина мора да ради. Природа, која ништа узалуд не ствара, свакоме је од њих дала подобности за изведен стаја, који је једино оправдање њиховог постојања. Кад се каже: служим с пуно воље на месту на којем сам, и примењујем снагу своју у служби човечанства, указује се на оправдање опстанка свога у овоме свету... Бити од користи, то треба да је циљ свакога од нас. Као год што дрво постоји због свога плода, тако и човек треба да постоји да би радио...

Сваки би од нас требао да је песник или философ. Сви би ми требали да слушамо гласе што се из свемира дижу, јер је у њима извор знања и божанственог и људског. Сви ми требали би да смо осетљиви на лепоту ствари, и да знамо да је изразимо. Ближе природи, коју су осећали како се развија из дубина личнога ја, примитивни људи гледали су небо и земљу као продужење самих себе, и преко феномена угледали су идеју, то јест симбол. У белини голуба, и у зеленилу ма слинове граници, видели су мир и невиност. Стена, о коју су се стално таласи лупали, говорила им је о душевној снази. То је било поетско доба, у којем се мисао изражавала сликама... Подобност везивања мисли са сим волом који јој доликује, и подобност изражавања тога, зависи од чистоте карактера, то

јест, од љубави истине, и жеље, да се то и другима саопшти. Поквареност људи, обично је праћена поквареношћу језика...

Не могући да буде без тумача, природа ствара с времена на време поједине људе дубоких погледа и деликатније организације, који понире у регионе, у којима је ваздух мелодија, да нам ехо буду... А сви су они исте природе као и ми. И они стичу снагу од душе, само у већој мери. Док у недостатку ентузијазма, наша нам осећања изумиру на усницама, песник до дна душе потресен лепотама, говори речи, које дрхте од узбуђености. Они су творци Verbe-a. И због тога врше најувишију дужност, која се може замислити. Стављени у центар ствари, они им схватају принципе, и по томе су прави философи. Општећи с идеалом, они просвећавају људе, и радост им и лепоту у душе уносе. Они су очи слепима и небесни раденици, који упредају златне конце у највулгарније стварности, и према томе законодавци су и организатори, јер преко видимога схватати невидимо; преко видних облика гледати облике који још нису на снагу ступили, није ли зар то спремање будућности? Шта су велики догађаји, који обележавају напредовање човечанства, ако не реализација онога, што је некада био сан поједињих видовитих људи?...

Поезија је утеша смртних људи. Људи живе затворени, ограничени судбином у нужди, патњи, страховању, сујеверју, разобученој политици и ситничарству, чега су жртве, и због чега оно, што је отменога у њима остаје непознато. И тада долази песник, и подижући вео испред њих, омогућава им да проничу у законе света, и предочава им, како су спољне прилике илузија, како је природа симбол, који изражава законе лепе и сублимне, и уводи их у један део стварности. Сократ, хиндуски ученици Маја, писци библија, Шекспир, Милтон, Осијан, галски Барди, сви они говоре о природи и о историји као средствима и символима, а не као о свршетку. С таквим вођима, људи почну да увиђају, да је оно што сновима зову права стварност, а да је обичан живот нестваран. Ту поуку допуњују речи, јер је мали број оракула видовитих људи, послужио за основне текстове и религијама и државама. Бен Цонсон је рекао: „Главни је циљ поезије да покаже људима шта је прави смисао постојања“...

Треба dakле рећи: да немамо песника историчара и видовитих људи, подобних да схвате часове у пролазу и њихову хармонију с вечитим поретком, а не, да смо доцкан ро-

ђени. Све треба из почетка почети. Природа нам стално понавља: Свет је нов, и још не проучен. Не верујте прошлости...

Али, ако свет припада уметницима, да би овладали њиме, они морају бити у сагласности са уређењем ствари. Као служитељима истине, они морају живети сходно величини свога задатка, то јест, одрећи се свега што није истина.

Пре свега, морају се одрећи монденског живота. За писце је фатално, да бриљирају по салонима који су у моди, да буду предмети журнала и комади улице. Хвалисање је смрт идеје. Само у тишини може човек да проникне у тајне свога бића, и да из вековне tame, дâ могућност истинитом да се појави. О песниче, вели Емерсон, ти мораш избегавати свет, и само Музе знати. Ти не треба ништа да знаш о времену, обичајима, политици и мишљењима људи, но да се сав Музама посветиш... Шумска дрвета и польско цвеће најбоље је друштво мислилаца. Самоћа треба да ти је најбољи друг... Изолованост је тако потребна духовноме раду, да природа, стварајући великог човека да буде васпитач света, штити га против друштва извесном хладноћом карактера. И Данте, и Микеланђело нису ни мало били љубазни и зато их и нису позивали на ручкове. Да су Архимед и Њутон били весељаци у друштвима, који су волели игру и вино, ми не би знали законе теже и привлачне сile...

Сваки мислилац који остави стари пут, треба да је унапред спреман да понесе свој крст, то јест, да пође својим сопственим путем. Наилазећи на моменте, када неће бити задовољан собом, кад ће му срце слабити, кад ће га неизвесности мучити, то јест, на све то губљење времена, што је право трње на путу оних, који су самостални. Имаће да подноси непријатељство света, и нарочито културних људи. Током дуге приправне периоде, док се још у самоћи буде тражио, још нејасно изражавајући своје интуиције, његово неискрство у стварима обичног живота, и његова, по изгледу, непотребност, даће повода и да га презију. На њега ће гледати као на простака, на сањалицу, и вешти ће га гурати у страну... И биће приморан да трпи увреде... Ко год хоће да служи у храму Муз, тај не напушта само понеки цвет и понеки плод, он има да се одрекне и вођњака и вртова.

Али закон композиције не изневерава... Ономе ко се света одрекне, свет духовно припада. А ево у чему је композиција. Песниче, идеал ће бити стварност за тебе, и

утисци данашњега света пашће као плаха летња киша на твоју неповредљиву душу. Цела ће земља бити, као да је твој лични парк. И море, и шуме, и реке биће твоје... О прави притејаоче и земље, и океана, и ваздуха!... Где год буде снег падао, вода те-

кла и птице летиле; где год се, у предвечерје дан и ноћ сретају; где год је небо прошарано облацима и звездама; где год се погледи дижу у небесни простор; где год има опасности, поштовања и љубави, — свуда се ту за тебе лепота шири!..." *M. Dugard.*

КАО УСНУ

— НОВЕЛА —

Било је једне недеље по подне, зими, око Божића. Седео сам код куће крај прозора и читao. Напољу је падао снег, и лепа је била слика нашег пространог дворишта свег у бело. Кућа нам је стајала повучена у дно дворишта, и од куће до високе и широке дрвене капије с улице, само средина дворишта калдрмисана. Моја соба била је на првом спрату, и прозор са ње гледао је на двориште. У десној половини дворишта, тако како сам га ја гледао са свога прозора, тамо ближе капији, стајало је старо једно дрво, липа, са још само нешто заосталих спа-рушених, поцрнелих листова. У круг око дебelog њеног стабла, била је клупа са широким седиштем, са исто тако у круг намештеним наслоном. Недалеко од дрвета стајала је ниска зграда једна са три одељења: шупом за дрва, летњом кујном и перионицом. Између куће и те кућице била је башта, са неколико цбунова ружа и јоргована, и двема лејама цвећа: шебоја, зимских ружа, и са три старе воћке. На левој половини дворишта, преко пута летње кујне и перионице, била је штала, тада празна, са баџом, више улазних врата, пошто се некад на шталском тавану држало сено, и до штale собица за кочијаша, у коју се улазило и са дворишта и из штale, са малим прозором крај врата. Од штale у правцу капије, била је велика настрешница за кола и за саку, што смо такође некада имали, а одатле па до капије био је кратак зид, што нас је раздвајао од суседа с те стране. На средини дворишта стајао је бунар. И с једне и с друге стране дворишта, уз зидове суседних имања, стрчало је голишаво, поцрнело шибље.

Било је од прилике три сата по подне. Ситан снег је и даље нечујно падао, и владала је она позната зимска мирноћа у те часове. На дворишту никаквог знака живота: на грању ни једне сенице, ни врапца, ни вране.

Са дворишта, на којем сам и одрастао, јер сам у тој нашој старој кући и рођен био, у виду магластих слика и претстава, као из бајке неке, стизали су до мене оваплоћени многи догађаји прошлих дана. Шта ја све нисам преживео на томе релативно ма-

ломе простору, али који се некад мени детету чинио тако, тако велики!? Ту се први пут моја машта у буђењу задржавала унеспокојена као пред сфинксом каквим, пред многим појавама, које су ми после, мало старијем, биле нешто тако обично. Па онда, на пример утиске о подмлађујућој пролећној свежини, ја, чинило ми се, нигде тако јасно нисам имао, као ту, на нашем дворишту, купаном, преливеном, сунчаном светлошћу.

Са свију предмета, и са велике липе и других дрвећа, и са шибља, и са старога бунара, и капије под настрешницом, као да се дижу пригушени ознаки радости, и кад, на пример, неко отвори крило са капије, другим се неким тоном пропрати то кретање, него преко зиме. На собама широм отворени прозори, и као да балсам неки струји по собама а не само ваздух. Креветске се ствари износе да се мало дуже сунчају. И мајка и млађи, стално вредни и запослени, као да у те дане имају више посла, но иначе, а и ја мали вртим се око њих и за час се обрем и на дворишту, и у кујни, и којој соби, и у шупи, свуда редом. Неки пут им досадим, и старији ме грде, и прете ми, да хоће да ме ухвате и да ме казне, а ја бежим испред њих, и смешим се што им обично умакнем.

Неизмерна радост распиње ми мале детиње груди, и неда ми да мирујем, но се пентрам, трчим, скачем, јурим псето или мачку или голубе кад падну на земљу, или врапце. „Та хоћеш ли се смирити једаред“, викне ми мајка, а ја, када још охрабрен тим њеним речима, са још више енергије продужавам своје несташлуке.

И никакви утисци доцније, па ма како јако били, не урезују нам се у сећање тако дубоко, као утисци тих дана. Још читав познати нам свет своди се скоро искључиво ту, на кућу и њено подручје. А после, са сваким годишњим временом, у благој оној градацији што их спаја једне са другима, са сваким даном број се тих утисака повећава, и све нас више потчињава под моћан скриптар свој. И ма шта доцније радили и предузимали, тој се сили више отети не можемо. И

нема доцније кроз читав нам живот ни једног поступка из мисаоног и духовног света нашег, који у ствари није само одјек или рефлекс тих дубоких утисака, који су тада, док смо још били само на прагу живота, остављали на нама на првоме месту материна нежност и материна љубав, а поред тога она средина, коју је прву наше пробуђено детињство почело помно да посматра, да јој се диви, и да запањено пред њом стаје, као пред нерешеном тајном неком.

А шта тек да се каже за оне, ниједним другим равне дане, кад нам се дечачком срцу, испрва као из даљине, тако, да се још не зна шта је то, а после нешто мало јасније, почне да наговештава бескрајан чаробан онај свет, што се љубављу зове! У слабачком речнику људском где су та срећства, којима би се могло, ма и приближно верно, представити оно богатство и сјај, онај занос, они снови и маштање оно, што га је у свету љубави преживљавало срце људско?

Нешто налик на те мисли и рефлексије кружило ми је пред мисаоним погледима, кад се на капији врата отворише, и уђе прво моја тетка Боса, за њом непозната нека девојка, и напослетку Лепа, теткина најстарија кћи. Дигао сам се и отишао да кажем мајци да нам долазе гости, потом сам отишао у претсобље и отворио врата пред њима, чекајући да се попну.

Пошто сам се поздравио с тетком и Лепом, и обрнуо се непознатој да се с њом поздравим тетка рече:

— Довели смо вам и нашу гошћу, госпођицу Милу Марићеву. Њен отац и мој покојни Јанко били су добри пријатељи још из детињства. И они су Шапчани.

— Драго ми је госпођице, рекао сам јој.

У то је и мајка изашла да их дочека. Свима трима прихватисмо горње капуте, па смо потом ушли у мајкину собу.

Мајкина соба! И сад кад се сетим те средине мене школе многе драге успомене, и осетим дубоку пријатност и благост неку. И моја је мајка била удова већ од више година. Од троје деце остао сам јој само ја, и, као што је мени врло добро познато било, свак јој живот, поред бриге и старања о мени, био је посвећен успоменама на покојнога јој мужа и по којну децу; на дане, кад смо још сви заједно били под тим истим кровом, на дане радости, душевнога мира и задовољства, кад нам је још свима живот тако леп и тако мио био.

И ти сетни осећаји њени јасно су се исцртавали и на лицу њеном, и у боји јој гласа, и у једној ретко ремећеној мирноћи јој уопште и онда, кад би се и насмешила, била пријатно расположена.

На зиду крај њене постеље, у три елиптична позлаћена рама, биле су три фотографије, очева и

два покојна брата, који су обојица као младићи умрли, а на супротном зиду, управо према тим фотографијама, висила је само једна, и то моја, кад је и мени било двајстак година. Поред тога зида почевши од угla крај прозора што је у двориште гледао, стајао је дуг миндерлук. На малом зиду према прозору, лево од улазних врата, висила је икона, а испод ње мала једна дрвена полица на којој је стајало кандило, које је мајка увек палила суботом и у очи празника. У томе углу стајао је и један стварски орман са четири фијојке и са јаким бронзаним ручицама на фијокама, и на њему два сребрна светњака, једна котарчица с прибором за ручни рад, и једно старо огледало на дрвеном постољу, с фијочицом.

Између тог ормана и доњег дела миндерлук, била је пећ, у којој се чуло пукарање и тихо хујање ватре. Испред миндерлuka, одмах до прозора, стајао је мали сточић. Мајка је обично ту седела кад је шта шила и радила. Преко пута тога њеног места, у противном углу до прозора, било је мало једно канабе и две столице, сва три комада превучена пругастим плишом. Више канабета висила је очева и мајкина слика на дан њиховог венчања. Она под венцем, а он у дугом црном капуту, обое закићени рузмарином. Под у соби био је застрт пиротским ћилимом.

И та тако скромна средина, укојој су предмети, сви као у интимној вези једни с другима, стално стајали на своме, одређеном им месту, да се тај ред никад реметио није, имала је у себи, како се бар мени чинило, нечега, што је личило на причу какву из давних времена. На свим предметима у тој соби као да се рефлектирала сетна и озбиљна личност моје матере.

Кад смо ушли, ја понудих тетку да седне на канабе, а Лепа и њихова гошћа седоше на столице поред ње. Ја и мајка селисмо према њима на миндерлук. Како им је гошћа била обрнута прозору, лице јој је било у пуној дневној светlosti, коју је повећавала снежна белина с поља, и сваки детаљ на њеном лицу могао сам јасно да видим. Била је врло лепа црномањаста девојка. Била је танка и висока или не и мршава. Могла је имати двајстак година, била је дакле у пуном развоју девојачке младости своје. Под малим ободом на зимском јој шеширу, вирило је мало црне сјајне косе око ушију. Више два крупна јој црна ока бадемастог облика и дугих трепавица, исцртавале су се танке, сјајне веће. Мале јој уши без минијуша биле су јој црвене од спољашње хладноће. Под врло лепим, правим носем исцртавала су јој се мала уста румених усница. Образи су јој били дуги и обележени топлом овалном линијом с профила.

У први мах, као да је била нешто мало збуњена због нове средине, и нас, нових својих познаника. Седела је с рукама у крилу, и тако сам имао при-

лике да видим и две од најлепших женских руку што сам икада видео. Лицем као да јој је стално трептао једва наговештен осмејак, или је то можда био само рефлекс, био хармоничан одсјај лепоте и дражи њене девојачке душе, па се приказивао у осмејку као у најизразитијем претставнику свом. Што сам је дуже гледао, све ми се лепшом чинила, и све сам се бојао да се не одам, да други не примете, колико ме је на први поглед та девојка занела била.

У току разговора на питања и моја и осталих, одговарала је кратко.

— Ви сте први пут у Београду? упитао сам је у току разговора.

— Први пут, одговорила је она.

— Па како вам се допада наш Београд?

— Допада ми се.

— Више него Шабац?

Она, уз мали осмејак учини онај карактеристичан покрет устима, обрвама и главом мало у страну, кад, као извињавајући се не можемо афирмативно да одговоримо на постављено нам питање, и рече:

— То не могу да кажем. Шабац је моје родно место, и сав свој живот тамо сам провела.

— Па дабоме, рекао сам јој, другче и не може бити. Све вам драге и пријатне успомене везане су за то место, пошто сте тамо стално живели. Мислите ли се колико бавити овде? Запитао сам је потом.

Она не одговори на то моје питање, но само, смешећи се, смаче раменима у знак, да и сама то још не зна, и да то не зависи само од ње.

— Отићиће кад је ми пустимо, одговорила је тетка Боса у место ње. Ја сам се тако погодила с њеним оцем. Дugo је до пролећа, а тада ће Лепа с њом поћи да буде код њих у гостима.

Мене та вест јако обрадова. А зашто? Шта се то од једном десило са мном? Не знам. Од тог првог виђења с њом, скромном једном девојком нашом, одраслој у скромној средини, у провинцији, претсказало ми се, да су се између мене и ње зачели односи, који остављају траг кроз читав живот.

И ако ми је било већ двадесет и девет година, ни једна девојка дотле није учинила такав утисак на мене као она, нити ми се и једном дотле помисао на женидбу, и ако сасвим изненада, није тако наметала као тада. Изненада, као кад муња сене, у мени се родила помисао да њу просим, да ми она буде жена.

И већ сам је замишљао као младу домаћицу у тој нашој кући, на велику радост матере моје.

Ја сам био једини наследник очевог имања. Био сам судија у варошком суду београдском, и већ сам био стекао и право на адвокатуру. „Нека она“, мислио сам, „никаквог мираза нема, па ћемо ипак моћи лепо живети.“ И на ту помисао, све оне лепоте и дражи што су ми у току живота зрачиле са топлог кућевног огњишта, и на разнолике начине очито-

вале се у моме осећајном и духовном свету, беху ме поново обујиле. То је вероватно дошло с тога, што је мени, због наших домаћих прилика, и због тога, што сам, сем суда, највише времена проводио код куће са мајком, и тако стално био под утицајем њене нежне и сетне душе, што је, велим, мени појам о мирном кућевном животу, будио најдирљивије успомене, и с највише убедљивости говорио ми, како ме и даље ту, под кућним кровом, чека највише могућих задовољства и среће.

— Онда је желети, рекао сам под утицајем тих рефлексија, да госпођица и из Београда понесе што више пријатних сећања.

Она је ојутала на ту моју примедбу.

— Ја бих, продужио сам, да вам и Београд постане исто тако драг као што вам је и Шабац ваше родно место.

— Ко зна, додала је Лепа, може и то бити, правећи тиме, што је јасно било, алузију на могућност, да се у Београду допадне неком младићу, па да се ту и удоми.

И кад после тога и гошћа додаде:

— Ко зна може и то бити, мени, и тај одговор њен дође, као повољан за мене наговештај, јер заљубљеној је младежки често пута и ситница каква доволна, да одушевљена и даље испреда нити златних снови о срећи.

Али, и ако ми је и та ситница дала повода, да још одмах тада, у мало јаснијим алузијама испољим осећаје своје према њој, ја то нисам урадио, уздржао сам се. „Пошто ће остати у Београду још два три месеца, и пошто ћемо се чешће виђати, вероватно је, да ће ми се указати згоднија прилика за то.

У току даљег разговора с њима, дознао сам, да има још два старија брата и једну млађу сестру; да јој је отац трговац родом из једног села близу Шапца, и да јој је и мајка трговачка ћерка, такође рођена у Шапцу.

Тетка Боса, која је била у њиховој кући, с много хвале говорила је о њима. Мајку Милину претстављала је као узор супруге, домаћице и мајке, а све то, само је још више давало потстрека мојим, тако изненада никлим плановима о будућности. Био сам решен да јој се исповедим, и да је запросим чим ми се за то прва згодна прилика буде указала. У оном првом заносу своме, чак и такав корак мој није ми изгледао ништа необично. Шта више, био сам уверен, да ће се и мајка моја сложити с тим, и обрадовати се томе, пошто ми је већ напомињала, да је време да се женим.

Кад се само сетим, шта сам ја све био пронашао на њој, и за оно кратко време приликом те њене прве посете код нас! Не само да ми је појавом својом била лепа, но ми је била лепа и душевним одликама својим. Јест ја сам био дубоко убеђен, да сам и то, на првом сретају с њом запазио. Веровао

сам, да ће између нас, ако буде пошла за мене, владати хармонија срећнога живота. И она је расла и развијала се у скромној средини, као и ја што сам; и њој су дани текли под окриљем нежне матере, доброг и честитог оца, као што су и мени, и браће и сестара, уз пратњу, за нас Србе, тако дирљиве поетичности наших народних предања, наше вере, наших обичаја, и наших родбинских односа. И њена детиња, и њена девојачка машта, исто као и моја, и раније а и тих дана, морала се најрадије бавити под уским, па ипак зато, тако широким и богатим видицима куће и породичног огњишта. Морала се бавити оним многим сценама у породичном кругу, и у пролеће, кад се у подмлађеној природи, у свим могућим модулацијама зачују безбројни гласови и клицања у поздрав животу, и у лето, исправа у рана јутра, кад се још не осећа врућина, а потом у подне, кад је услед велике оморине тешко и кретати се, и потом у расхлађујуће вечери и ноћи, и у јесен кад се у тако познатим благим акордима из читаве природе почну да извијају меланхолични тонови, који чежњи нашој за срећом, уз неке пријатне наговештаје, новог потстрека дају, и у зиму, кад се дражи кућевног живота, крвне везе и породичних предања, очитују у свој лепоти својој.

Ја сам уверен био, да је њен живот протекао под таквим једним хоризонтом, и да је уз пратњу таквих слика оставио дубоког трага у њеној души, и од тога мога закључка ишчекивао сам тако, тако много.

Кад су пошли кући и ја сам пошао да их испратим, и прatio сам их све до њихове куће.

— Дођи нам чешће, рекла ми је тетка при рас- танку, ми ретко излазимо.

Чим сам се опростио с њима и праћен slikama и претставама, што их је она, појавом својом у души мојој изазвала и не хитајући пошао натраг кући, био сам се решио, да то одмах саопштим матери. Али, што сам се више приближавао кући, та је моја одлука све више слабила. Гледајући пред собом мирну и озбиљну матер, прекаљену у савлађивање осећаја и емоција својих, у један мах ми се претставило, да би она понајпре на такву исповест моју, изненађена, само задржала дуг и нем један упитан поглед на мени. Да ја такву једну судбоносну одлуку донесем, пошто сам девојку тога дана први пут у животу видео, био с њом свега једно сат, два, то би њу попре онерасположило, него што би јој пријатно било.

Ја сам у њеним очима стално озбиљан и смишљен човек, и у питањима од мање вредности и мањег значаја, а сад, узједаред мој један тако пренаглајен корак, од којег зависи читав живот појединача! Колико сам је познавао, сигурно је, да би се питала: да ли сам то ја, и шта ми је то у ствари могло дати повода, да се тако затрчим?

И с тога сам после кратког размишљања нашао,

да ће још најбоље бити, да јој о томе и не говорим. „Пре свега“, мислио сам, „видићу, какав је утисак девојка на њу учинила; видићу, да ли је и она, ма из близа нашла на њој и запазила све оно, што сам ја нашао.“ Мислио сам чак, да је ја први и не спомињем, но да оставим да то она учини, знајући унапред, да ће морати бити говора и о њој. И нисам се преварио. Чим сам се вратио, пошто ме је запитала докле сам их прatio, и да ли је хладно напољу, прво што ми је рекла било је:

— Како им је гошћа лепа и симпатична девојка.

— Је л' те, и ви налазите? — запитао сам је пријатно потресен, дајући јој тиме на знање, да је и то моје мишљење, и да тако о њој мора мислити когод је познаје.

— Ти знаш, рекла ми је, ја не доносим тако брзо и тако лако свој суд о људима које први пут сртнем; али та ми се девојка допала... Наравно, додала је после кратке паузе, томе је допринело у многоме и то, што их Боса познаје, и њу и све њене, и што има тако добро мишљење о њима.

— Је л' вам тетка и раније причала о њима?

— Јесте. Знала сам да у Шапцу имају добре пријатеље, добре и честите људе неке.

Иако је већ и само толико од стране моје матере билоовољно, па да јој се још тога вечера исповедим, и да јој кажем шта се са мном десило за тако кратко време, ипак нисам, нешто ме задржавало. А шта ме је могло задржати тада, док сам био још под оним првим утисцима, утону чак у маштарење о нашем животу у двоје, на шта сам гледао као на стварност неку?

Или да је мајка, пре но што смо пошли да легнемо, јоште рекла шта о њој у томе смислу. Међутим тог вечера она ју је у разговору само са то неколико речи, поменула. Али, мени је и толико билоовољно. Поверовао сам, претставило ми се, да је мајка тим речима понајпре хтела, да ми на један дискретан начин скрене пажњу на ту девојку.

Те ноћи, мислећи и даље о њој, нисам за дugo заспао. Покушавао сам, трудио сам се да на тај до- гађај и мало хладније и прибраније гледам, да задржим мало бујицу својих осећања, али нисам могао. Ни, како се мени чинило, прилично дugo расуђивање о томе, ни животно искуство, ни далека, и бојажљива помисао, да се ти снови моји могу завршити и само као пуста жеља једна, нису ни најмање ослабили тако изненадне осећаје моје према њој, нити и најмање поколебали одлуку моју, да јој се првом згодном приликом исповедим. Њена ме је појава толико очарала била. Па ипак, било је неког резултата од тада: „О томе“, било ми је јасно, „не само матери, него ни ником другом нећу смети говорити.“

— Свршиће се —

Културно
наслеђе
Србије

ПОРЕКЛО РЕАЛИЗМА

ФРАНЦУСКА И ИТАЛИЈАНСКА УМЕТНОСТ У XV ВЕКУ

У XV веку две велике школе владају уметношћу: школа италијанска или тачније рећи флорентинска, и школа фламанска. Обе једновремено дижу глас за ослобођење које инаугурише нова ера, то јест, проучавање стварности, проучавање природе (спојене код Италијана са проучавањем ствари) и у томе је тајна њихове супремације, и то је парола која триумфује с једнога краја Европе на други, с севера до југа, код претставника германске расе. Маштарије и апстракције средњег века замењују новим духом опсервације и истраживања и аналитичким стилом.

Процењујући исход ривалства, које је трајало читав један век, могао би човек доћи у искушење, да обема партијама припише исти значај. Јер, није ли, следећега века, фламанскую школу победио утицај италијански, и продро до најмањих села Нидерландске, некада тако поносне у својој независности? Али зар у XV веку, у веку примитивних, није Фландрија екразантно супериорна, и нису ли зар Француска, Немачка, Енглеска, Шпанија, Португалија и Скандинавија њени плаћеници, док је Италија, која је имала само неколико регрутата у Мађарској, приморана била да се, на рођеној својој територији, нарочито у неапољском краљевству, бори против инвазије странаца?...

Ако се задржимо на оној грани уметности, која с правом тражи да даје тон другима, ту мислим на архитектуру, видићемо, како је готски стил, с ове стране Алпа, најомиљенији. Оно, што се данас сматра као недостатак готике у последњој периоди, највише је допринело њеној популарности. А шта је то било, чему се у готском стилу незналачка публика највише дивила? То нити је била хармонија пропорција нити чистота линија, ни деликатност декорације, но је било оно необично, колосално и тешко за извођење. То је управо био циљ вештих архитекта француских, немачких и фламанских XV века...

А погледајмо италијанску архитектуру. Трудом Брунелеско-а, Леон-Баптисте Албертија, Ловране Луцијана, Браманта, упрошћавање је било оглашено као први услов уметности. Ту није билоничега, што би фрапирало публику...

Грана уметности, која је прва осетила на себи ефекат те револуције, била је скулптура... Истраживање покрета, живота и одмерености предњачила је свему осталоме...

И сликарство није дugo чекало па да пође истим путем. Поменути Hubert-а и Jean Van Eyck-а значило је поменути колорит, који је постао вернији и еклатантнији као никада дотле, а то је био услов, да тако рећи, никну и портрети и пејзажи, и да никакви проблеми те врсте уметности, не остану необрађени.

Погледајмо Италију. Да ли је реализам унесен у Италију из Фландрије, или су исти узроци и изазвали исте ефekte? Држимо да можемо тврдити да јесу. Само, ако су у извесним тачкама резултати били исти, ако италијански реализам није често имао шта да завиди реализму фламанском, првобитна инспирација у основи се разликова у тим земљама. Италијански реализам, захваљујући улогама Брунелескоа, Донатела, Гибертија и Масачија, интимно је спојен са буђењем класичног антикитета... У ствари, бар код примитивних, оних, који су најбоље знали имитовати антикитет, у исто време највише су се приближили реалности. То су дочекали Никола и Јован из Пизе у XIII, а Донатело и Мантења у XV веку. У тој револуцији, у Италији су била помоћна средства анатомија и перспектива, то јест, позитивне науке. У Фландрији пак, противно томе, емпиранизам је сарађивао на прогресу реализма. И тако видимо, код Италијана одмах у почетку љубав за методу, која је главна одлика њиховог ренесанса, која једновремено указује на вишу духовну културу и на више принципе. Да ли из тога треба закључити, да фламанска школа није утицала на италијански реализам? Напротив, нигде примитивна фламанска школа није више цењена него у Италији. Најпросвећенији кнезови: великудунчи Алфонзо, господствени Лоренцо, Фредерик Урбински, Лијонел од Есте, нису пропуштали прилику да се тој школи диве...

Италијани нису се тој школи само платонски дивили: поред тога, што су сувим златом плаћали олтарске оквире рађене у Брижу, и тепихе рађене у Арасу и у Бриселу, но су раширених руку дочекивали артисте са севера, које је или само пуста жеља, или нужда упућивала с друге стране Алпа...

Са сликарством је пак било другаче: како се мени чини, о инфилтрацији фламанској у историји развоја разних италијанских школа, није се водило много рачуна..

Ако га посматрамо у целости, историјско италијанско сликарство иде својим нарочитим путем, портрети, у више тачака држе се прототипа фламанског. Сликари школе из Брижа увели су у моду портрете до пола тела, на којима оригинални мирно позирају или en face, или у три четвртине. У том погледу, највећа сличност, да се не би рекло имитација види се кад се сравни портрет венецијанског сенатора Solario, у Националној галерији у Лондону и портрет фамознога Човека с каранџилом од Van Eyck-а у берлинском музеуму...

И на италијанским пејзажима, исто се тако осећа утицај севера, ма да су у почетку творци пејзажа радили не знајући једни за друге...

А у чему је била тајна, да употребимо тај израз, тако омиљен у XV веку, по којој није могло бити супериорности без извесне тајанствености, због које су Фламанци имали европску репутацију? Била је пре свега у техничкој усавршености, фаворизираној проналаском уљаних боја... А какав је био први резултат те усавршености? Да оспособи фламанске сликаре да што верније репродукују реалност, другим речима: они су својим реализмом наметнули своје господарење Европи...

Али, ма какве у ствари биле амелиорације, што их је створио Jean Van Eyck, несумњиво је, да је њима колорит добио више топлине и више гипкости...

Наука је имала великог удела у успеху браће Van Eyck, али, што је главно, њихов је геније оплодио револуцију с којом је везано њихово име. Они су били нешто више но само алхемичари, за какве су их њихови савременици држали: били артисти, посматрачи, песници, у највишем значењу те речи...

Али, ако су се Италијани првога Ренесанса користили поукама Фламанаца, то не значи, да не би они и без тих поука, повинујући се историјском закону, интерпретовали реалност до њеног највишег савршенства...

III

Пред нама су дакле две школе, обе обдарене средствима разноврсности изражaja, знајући да одуховљавају мермер, и да кичицом изражавају и најпролазније и најтрајашније импресије...

Узмимо прво скулптуру. Ни у једној земљи скулптура не изгледа мање фаворизирана но у Нидерланду, сиротој и у античким и у живим моделима... И због тога, њен највећи скулптор с краја XVI и почетком XV века Claux Sluter, одлази у Бургундију да тамо тражи бољу срећу, под лепшим небом и у лепшој популацији. У Француској пак, у Дижону, Буржу и Туру, и у опште обалама Лоаре, његови ученици, међу којима на прво место треба ставити Michel Colombe-a, продужавају његово дело...

Ремек - дело Слутерово, ремек - дело драматске скулптуре свих векова и свих земаља, његове су оне четрдесет статуeta, што плачу у ниши маузолеја Филипа Неустрашимога, у дижонском музеју... Ти уплакани људи ти „plourans“ како су их у XV веку звали, нису никоји други, но рођаци, пријатељи, штићеници и слуге, који га прате последњем његовом боравишту...

Како је ту изражена мимика, какво је ту богатство мотива! Поновити четрдесет пута, на четрдесет различних физиономија изражај туге и жалости за покојним владаоцем, није ли то подухват, пред којим би се уплашили и Донатело па и сам Микеланђело, ти драматичари првога реда?...

Стил који је Слутер увео за израду посмртних споменика, одржао се до краја века. Исте његове уплакане људе, налазимо и у уплаканим фигурама у

маузолеју Philippe Tot-a, прво великог Сенекал-а војводине бургундске, а потом губернера те провинције, који је умро 1494, а сахрањен на неколико километара од Дижона, у чувеној опатији Citeaux...

Што се пак тиче избора сикеа и разноликости идеја, франко-фламанска скулптура, сасвим природно није се могла мерити са Италијом, пошто јој је читав један домен, и то један од најважнијих: митологија и антика историја, био неприступачан.

IV

Судбина сликарства била је сасвим друкчија. То стога, што у сликарству осећање боје иде испред осећања форме, и што су у томе погледу, мало раса биле толико фаворизиране, као Фламанци. Ја се за потврду тога не могу позвати ни на какво јаче сведочанство, но што је мала, али пуна идеја књига: *Филозофија уметности у Низоземској*. Само су Фламанци и Холандзи волели форме и боје због самих њих. То осећање још траје. Питореска страна њихових градова и пријатност њихових станова, непобитан је доказ за то...

Браћа Van Eyck уздигли су северно сликарство на сјајну висину, где је требала за дugo остати. Међутим, декаденција је убрзо настала. Њу је проузроковао сликар, коме се не може одрећи врло велики таленат, Roger van der Weyden. Он је, али посигурно несвесно, почeo, да појачава штетне тенденције фламанског реализма, тенденције, које би, без њега остале неразвијене. Типови, који су, захваљујући снажној инспирацији браће Van Eyck, и њиховој племенитој тежњи, сачували њихову узвишеност и њихову лепоту, под кичицом Roger-а постали су ружни...

Шеф школе у Louvain-y Thierry Bouts, још је даље отишао правцем Roger-а...

Може човек бити и крајњи реалиста, па да, без извесног надахнућа, не буде обавештен о свему. Узмимо на пример *Мучење светог Хиполита Bouts-овог* у катедрали у Bruges-у. Као опсервација гестова, као енергија израза, као топлота колорита, та је мала композиција изванредна. Али ако човек узме да осмотрити пропорције фигура и ефекат перспективе, колико капиталних грешака!...

Грешили би, ако би у фламанском реализму XV века, гледали само израз једног естетичког принципа, само питање укуса и моде, и средство за придобијање аматера. Реализам је био у исто време и један од најјачих агената религиозне пропаганде, и ако, с временом врло опасан.

V

Реализам је и у Италији имао своје енергумене... Ако би се погледало на генезу школа, што су од средњег века долазиле једна за другом, видило би се, да је свакој полазна тачка био реализам, био натурализам. А друкчије није ни могло бити. Пошто

би нестало иницијатора, ученици његови, подавајући се историјској потреби, нису ишли да посматрају природу, него моделе које им је он оставио, то јест, дела, која су и сама, више или мање верна интерпретација, један јачи или слабији одјек, један, више или мање бледи рефлекс. И тако су убрзо дошли до тога, да формулама ателијера замењују личне опсервације, и да иако убеђене реалисте, буду толико удаљени од реализма и од природе, као што је била и школа иза које су они дошли. Повратак природи, чије је поуке и чије је традиције знао да контролише, уздигла је Ђота крајем XIII и почетком XIV века. А то исто обезбедило је и успех Мазолина и Масаћа почетком XV века. А тада су већ и последњи сектатори Ђотови, „Giotteschi“, како су их у потсмеху звали, копирајући свога учитеља, учинили сликарство исто тако исквареним и хладним, као што је било сликарство детронираних Византинца неколико векова пре тога творцем флорентинске школе. Масаћио као и Ђото, трудио се, да доведе у сагласност натурализам са поукама прошлости, само с том разликом, што је за њега прошлост била класични антикитет а не средњи век. Тражио је дакле да обла горођава, према томе није био професионални реалиста, у неповољном значењу, које се данас припуштају том изразу.

Та квалификација припада с правом његовом земљаку Павлу Учелију, бizarном и екстравагантном уметнику, чије име стоји у вези и са великим техничким прогресом, и са капиталним настрелостима...

Укратко речено, реализам Павла Учелија прави је научни и суви реализам, без укуса, којим су се одликовали други виђени Флорентинци и који их је спасавао да не постану смешни. Утицај старога перспективисте био би убиствен, да је нашао ученика који би ишли његовим стопама, али стављени под критику, његови технички проналасци, учинили су, да је италијанско сликарство напредовало...

Поред Учелија главни шампион флорентиског реализма био је Andrea del Castagno, рођен 1390 у околини Флоренције, син раденика, који је, као и Ђото, у младости чувао стоку...

Овом приликом треба констатовати, једно правило италијanskог реализма: у *Taјној вечери*, као и у свим композицијама Андреје del Castagno, као и у композицијама Павла Учелија, Piero della Francesca, Мазолина и Масаћиа, архитектура је класичног стила. Има ли према томе јачег доказа о утицају антикитета на реализам у Италији? ..

Пријатно је, после проучавања реалистичког дела једнога Учелија и Андреје del Castagno, познати се са реалистима, или боље рећи натуралистима као што су били Pisanello и Piero della Francesca. И они су приврженици проучавања природе, где се лепо и ружно сретају, али не прогоне систематски све што очараја очи и узноси душу.

Натурализам Пизанелов има нечега слободног, живог, упечатљивог. Он тражи форме и грациозне и снажне, и без икаквих формула, без унапред постављених идеала, даје лицима нечега отменог и духовног, што замењује лепоту. У његовим скицима с пером, Пизанело јо претходник наших великих цртача последњега века, као год што је медаљама својим прокрио пут нашим великим медаљоресцима за време владавине Луја XIII и Луја XIV, Dupré-у и Warin-у. Као и Учело, Пизанело је био мајстор у сликању животиња. Он је као цртач и медаљорезац превазишао сликар...

После двеју генерација оличеним једној у Учелију и Андреји del Castagno, и другој у Пизанелу и Piero della Francesca, реализам италијански све се више и више губио.

А сад, да завршим. Не тражећи да решим проблем релативне супериорности двеју школа, ограничићу се, да констатујем, да су Италијани XV века успевали, кад год су хтели, да се такмиче са Фламанцима на земљишту које су Фламанци бирали, док су Фламанци увек губили, кад год су ступали у борбу с Италијанима. Има и друга једна поука, коју нам пружа историја тих двеју школа. Она од њих двеју, која је за реализам, никакав напредак не показује после смрти иницијатора Claux Sluter-а и браће Van Eyck, и за непун један век постаје немоћна. Она друга пак, која умерава реализам култом лепих форама и која се наслења на традиције, пошто је испунила XV век својим ремек-делима, обезбедила нам је идући век још пунијим расцветом са Микеланђелом, Рафајелом, Перуђином, Тицијаном, Коређом и Павлом Веронезом. И овамо ближе нама, простим враћањем плодног принципу у XVII веку с Poussin-ом, с крајем XVIII века с Луји Давидом, у XIX веку с Ingres-ом, школа та није још рекла своју завршну реч...

Не изгледа ли да проучавајући ривалство тих двају принципа, као да се бавимо актуелношћу, и као да говоримо о историји савремене уметности?

Eugène Müntz

„Сама интелигенција без помоћи маште и осећања, довољна је за прозни стил. За песнички стил потребна су најделикатнија осећања и машта. За тај стил потребно је интимно и стално општење душе са спољним светом. Само у посматрању природе с пуно лубави, богати се дух сликама, бојама и хармонијама потребним песничком стилу. Само у природи, у појавама неба, мора, шума, безбројних живих бића, црпе песник поређења, метафоре, описне придеве и сваковрсне облике, који му стил оживљавају. Писати и сликати к'о песник није довољно само мислити, но треба и видети...“

вању у игри без речи, о колективној интерпретацији.

Поред прецизно изнесеног материјала о потребним условима за добру и правилну драмску игру, који ће, нема сумње, бити од користи нашим глум

цима, пријатно је скренути пажњу и на језик и на стил којим је дело писано. Стил је течан, јасан и логичан, а језик чист и литераран.

P. J. Odavitch.

Е С Т Е Т И К А

„Прво, што се има у једном уметничком делу тражити, то је његов *raison d'être*, његов значај његов *израз*. Израз пак, може се односити само на једну мисао, на један осећај, на једну страст, на једну потребу, једном речи, на манифестију сопствену томе невидљивоме, што се живот зове. Без израза, и најправилнија фигура, и најправилнији лик, ништа нам не каже и не узбуђује нас. То може бити само индустријско дело, али не уметничко. Кад откријемо скривени смисао форме, осећање што је диже, оно што је оживотворава, ми тада инстиктивно тражимо прави израз душевног феномена, ипкарнираног у лицу. Сравњујући потом резултат нашег личног утиска са делом подложном нашем суду, тражимо да дознамо, до које је мере уметник успео, да изрази своју мисао и да ли форма одговара осећању које ју је изазвало, једном речи: да ли је израз *истинит*. Свака грешка и сваки недостатак вређају нас, док напротив истинитост изражажа, изазива у нама осећање, задовољства и дивљење, што приписујемо лепоме... А из тога излази: да је значај и да су облици стално променљиви, а да се сталан и непроменљив услов састоји једино у *истинитости израза*..

„Лепо је само оно, у чему откривамо манифестију најбољих квалитета наших. Ниједно дело не може бити лепо без израза који му даје његов карактер. Мисао, осећање, страст, покрет, све тако разнолике, манифестије живота, изражене инертном материјом: обликом, бојом, гласом или речима, могу дати повода за стварање лепих дела, али само под условом, да им израз буде истинит.

„Оно, што зовемо ритмом у гласовима у покрету тела и у речи, зове се симетрија и контраст у облицима и у линијама, и зове се хармонија у бојама. Тад закон управља и материјалним феноменима и еволуцијом живота. Тад закон открива осећањима нашим јединство разних манифестија природе. Закон материје, закон сile, закон живота, тад закон управља светом феномена, као и светом духа. Његово остварење један је од услова лепоте, и осећање, што је од увек откривало човеку божанске законе, које ра-

зум не може научно да формулише, указало му је на симетрију у простору, као на еквивалент закону ритма, што влада временом. Та истина није могла измаћи деликатној интуицији Грка, и они су назвали *еуритмијом* лепоту пропорција у статуа и у слика...

„Где год најђемо на ритам, он нас пријатно узбуђује...“

„Идеал је вечан, али, мало је њих, који су подобни, да га из близа посматрају. Сваки од нас има услова да му се више или мање приближи апстракцијом, радом и нарочито осећањем, али се у свем сјају своме појављује само вишим, привилегованим организацијама. Оно што идеал карактерише, то је што га сви људи признају, воле га, и диве му се, то је, што је дело човека и људско и вечно; то је, што је непроменљив, док се све остало мења, и што изазива одушевљење кроз све векове. Створен духом човековим, идеал даје доказа о светој искри која оживотворава материју и ствара човека. И зато се слажемо с Платоном који вели: да је Лепо рефлекс идеала...“

„Вечна лепота нити се рађа нити пропада, нити може да опада нити да расте. Она није лепа у том и том делу, нити ружна у том другом. Није лепа само у том и том добу и месту, лепа једним а одбојна другима, она нема ни лице, ни руке, нити има нечега телесног, нити је та и та мисао, нити нека нарочита наука... Да би се дошло до те савршене лепоте, треба почети с лепотама овогемаљским, и с погледом ка тој највишој лепоти, све се више узидати од једног лепог тела ка двама, од два ка свим осталим; са лепих тела ка лепим осећањима, са лепих осећања ка лепим мислима док се, идући тако од знања ка знању, не доспе до највишег знања, којем је Лепо једини објекат...“

„Све гране уметности у основи својој само су средства за појачавање личних емоција, у циљу преношења њиховог на друге, да би појачале у њима друштвену солидарност. Ако се осетим узбуђен и потресен због претстављеног каквога бола и какве пат-

ње то онда из тога излази, да ми то верно претстављање открива, како је једну душу једна друга душа разумела и продубила; како се једна друштвена морална веза створила између уметника и бола којем симпатише, која не зове, да и ја ту, суделујем ал' у којој у истини свим срцем и ја суделујем. Према томе, суделовање наше у уметничком делу последица је асociјације, која се ствара између нас, уметника и лица која у делу своме износи..."

Уметност је дакле, осећајношћу обухваћање у друштво свих бића у природи, па и бића замишљених ван природе, па и бића фiktivnih створених маштом људском, из тога излази, да је уметникова емоција суштаствено социјална. Циљ јој је, да увелича, индивидуални живот, утапајући га у шири, у универзални живот. Највиши је данас циљ уметности да изазове естетичку емоцију друштвеног карактера..."

"Прави је предмет уметности изражавање живота..."

"Сликар подавајући се импресији, утиску мора бити сасвим искрен у подражавању, јер ће само на тај начин моћи проникнути у тајанствени живот ствари, и у потпуну уравнотеженост њихових делова и хомогене им целине, која је једина условљавала стварање највећих уметничких ремек-дела. Под том импресијом, под тим утиском, природа ће му изгледати лепша од уметности, а само дивећи се природи,

биће у стању, да ствара уметничка дела лепша и од саме природе..."

"Прави се уметник познаје по томе, што га Лепо више узбуђује и потреса по стварности живота. За њега је Лепо права стварност..."

Простота и разумљивост прва су и највећа су вредност песничког језика..."

"Песник може бити мислилац или не и учитељ, он мора да сугерира, или не и да поучава..."

"Ма колико да је лепа поезија Грчке, Грчка је у уметности дошла до најсавршеније лепоте, а од скулптуре створила своје сопствено царство, у којем апсолутно влада. Савршенство њених статуа, није нико други постигао. и може се рећи: нико други постигнути неће. Онаме, који зна само њене грађевине, изгледало би, да је Грчка у својој архитектури очитовала у најсавршенијем облику своју генијалност, али пред каменим ликовима њених богова увиди се одмах, да је имала вишу мисију једну но што је било подизање храмова. Обожавајући људско тело, Грчка је изводила апотеозу људског духа..."

"Скулпторска уметност толико је грчка, да се данас ни у једној скулпторској школи нема шта учи-ти. И сами скулптори једино се у школи старих Грка могу чему научити..."

У уредништву могу се добити следећа дела уредника П. Одавића у врло доброј техничкој опреми:

О УМЕТНОСТИ И О УМЕТНИЦИМА 16⁰ — стр. 142

ЕСЕЈИ (1⁰ Царство романтизма, 2⁰ О вечно женственом, 3⁰ Универзитетска омладина, 4⁰ О радостима што их вечне тајне изазивају, 5⁰ Човек и природа) 16⁰ стр. 125.

ВЕЧИТИ МОТИВИ (песме) 16⁰ стр. 133]

ПОД ЊИХОВИМ ВИДИЦИМА (новеле) 16⁰ стр. 179.

Свакоме је делу цена 20 динара, ко пак пошаље 60 динара, добиће сва четири дела.

Власник и одговорни уредник Петар Ј. Одавић. Редакција Београд, Космајска 2 — Телефон 21-072.

За Штампарију „св. Ђорђе“ Стеван М. Ивковић и Боривоје Љ. Дуњић — Београд, Грачаничка бр. 11 — Телефон 28-500.

